

Meninjau kembali Dasar Pandang ke Timur Mahathir: Penelitian aspek pelaksanaan dan implikasi

Mohd Afendi Daud¹, Junaidi Awang Besar²

¹Jabatan Sejarah, Fakulti Sastera dan Sains Sosial, Univeraiti Malaya, ²Program Geografi, Pusat Pengajian Sosial, Pembangunan dan Persekitaran, Fakulti Sains Sosial dan Kemanusiaan, Universiti Kebangsaan Malaysia

Correspondence: Mohd Afendi Daud (email: ffarisarif@gmail.com)

Abstrak

Dasar Pandang ke Timur adalah satu isu menarik yang diperbincangkan ramai sarjana tetapi tidak ramai yang memberi tumpuan kepada rasional dan implikasi Dasar Pandang ke Timur. Disebalik dasar ini diperkenalkan oleh Mahathir terdapat agenda yang hendak disampaikan kepada rakyat Malaysia. Ia bukanlah semata-mata melihat etika kerja. Etika kerja hanya untuk menarik perhatian rakyat Malaysia untuk bersama melibatkan diri dalam menjayakan Dasar Pandang ke Timur dan mengubah paradigma yang selama ini lebih condong kepada Barat. Etika kerja adalah slogan yang digunakan untuk menggalak bekerja dengan lebih kuat lagi dan tidak mengikut etika kerja Barat yang dianggap telah selesai. Ia adalah untuk mengubah pemikiran dan paradigma supaya tidak terlalu taksud dengan pihak Barat terutama Britain. Adalah amat penting mengubah tanggapan bahawa semua yang datang dari Barat adalah baik dan digantikan sebagai alternatif adalah dengan melihat ke Timur terutama Jepun. Walaupun dinyatakan bahawa Dasar Pandang ke Timur adalah melihat negara-negara seperti Jepun, Korea Selatan, Taiwan dan Singapura tetapi tumpuan adalah lebih kepada Jepun. Isu ini akan diperbincangkan dalam artikel ini. Artikel ini juga melihat perkembangan Dasar Pandang ke Timur, rasional pelaksanaan dan implikasi dasar ini.

Katakunci: agenda tersirat, anjakan paradigma, bahasa Jepun, Dasar Pandang Ke timur Mahathir, etika kerja Jepun, perunggu minda

Mahathir's Look East Policy revisited: A closer look at its implementation and implication aspects

Abstract

Mahathir's Look East Policy was first announced in 1982 and had since been a popular discourse topic in and about Malaysia. However, very few of the discussion focused on the rationalizations and implication aspects of the policy and which this study sought to centre-stage. The study found that when Mahathir announced the policy there was a more implicit agenda of rigorously persuading Malaysians to look and go beyond the Japanese work ethics and developing a mindset liberated from the dictum that all from the West is best. Mahathir's achievement in developing this new mindset was mixed as it proved very difficult to wean Malaysians off a long socialization of Western values given Malaysia's British colonial history and the practical fact that Japanese is not an easy language to master and to help enable Malaysians appreciate Japanese culture, work ethics and other sensibilities in a big way.

Keywords: implicit agenda, Japanese language, Japanese work ethics, Mahathir's Look East Policy, mindset, paradigm shift

Pengenalan

Sejak zaman Tunku Abdul Rahman lagi negara Jepun memang telah lama melabur di Malaysia dan hubungan terus rapat dari masa ke semasa. Ini terbukti apabila selepas mencapai kemerdekaan Perdana Menteri yang pertama di dunia melawat Malaya adalah perdana menteri Jepun, Nobusuke Kishi. Beliau melawat Malaya pada 24 November 1957. Pada waktu itu Jepun adalah sebuah negara yang termaju di Asia dan telah membuktikan kepada dunia bahawa orang Asia boleh lakukan dan berkebolehan melakukannya. Dalam pertemuan itu Tunku telah menyatakan bahawa bidang ekonomi dan kebudayaan boleh dilakukan dalam hubungan bilateral kedua negara. Tunku turut berharap dapat menghantar seberapa ramai pelajar dan pegawai Malaya ke Jepun untuk mendapatkan pengalaman dan mempelajari kejayaan Jepun. Negara Jepun dapat dijadikan contoh kepada Malaya dalam usaha menyusun semula ekonomi dan memajukan bidang perindustrian. Tunku telah mengadakan lawatan rasmi ke Jepun pada 21-27 Mei, 1958 sebagai membalas lawatan, Perdana Menteri Jepun Kishi ke Malaya. Pertemuan Tunku dengan Kishi di Tokyo pada 26 Mei 1958 telah membawa kepada kenyataan bersama bagi komitmen untuk berkerjasama dalam bidang ekonomi dan perdagangan serta juga perjanjian pelaburan dan mengeksport modal pasaran ke Malaya untuk pembangunan ekonomi. Kejayaan ekonomi Jepun sejak tahun 1970 an dan 1980 an telah dapat menarik perhatian banyak negara di dunia ini yang teruja dengan pencapaian ekonomi negara Jepun yang menakjubkan. Suasana kemelesetan ekonomi dunia tidak menjejaskan ekonomi Jepun dan banyak negara kagum dengan kebolehan Jepun mengatasi keadaan ekonomi yang meleset. Di samping itu, kebanyakan negara kagum dengan kebolehan Jepun yang semakin meningkatkan teknologi dan cara pengurusan yang dilaksanakan adalah yang terbaik sehinggakan Jepun dapat bersaing dengan negara-negara Maju di Barat.

Perkembangan Dasar Pandang Ke Timur (DPT)

Dasar Pandang ke Timur (DPT) dicadangkan pada 15 Disember 1981 (Ahmad Sohaimi, 2013) untuk mempelajari daripada negara Jepun dan Korea Selatan dan dilaksanakan pada tahun 1982 (Kazuki 2013; Malaysia, 1988; Karminder, 2009; Ahmad Sohaimi, 2013). Dr. Mahathir berpendapat:

...Sebagaimana yang akan kita lihat di bawah ini, saya mengusulkan “Dasar Pandang ke Timur” pada awal tahun 1980 an untuk mempelajari secara sistematik unsur-unsur yang berjaya dalam amalan pengurusan dan perniagaan Jepun, berbanding dengan sentiasa melihat ke Barat untuk halatuju (Mahathir, 1999).

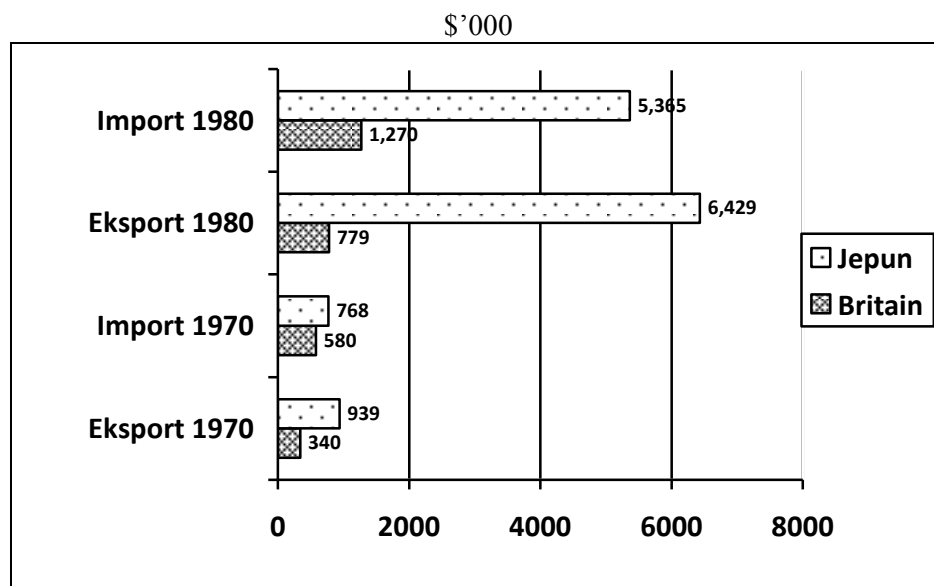
Malaysia telah lama dipengaruhi oleh Britain dan Mahathir telah cuba mengubah persepsi rakyat Malaysia terhadap Britain dan tidak terlalu terpengaruh dengan Britain. Mahathir memberi alternatif kepada rakyat Malaysia iaitu melihat ke Timur terutama negara Jepun. DPT yang diperkenalkan ini telah memberi kejutan kepada Barat terutama kepada Britain yang telah mengikat hubungan sejarah yang begitu lama dengan Malaysia. Ia adalah satu cara untuk mengubah pemikiran rakyat Malaysia yang selama ini memandang tinggi terhadap Barat dan memberi penerapan dan galakkan nilai-nilai baik daripada Jepun yang selama ini terpinggir sehinggalah Dr. Mahathir mengumumkan DPT (Briget, 2004; Berita Harian, 4 September 1989; Ahmad Sohaimi, 2013). David Lazarus berpendapat; ‘In doing so he is being wise and pragmatic.’ (David, 1984) Sebelum DPT diperkenalkan Barat dianggap sebagai ‘role model’. DPT telah memecah pengaruh dan monopoli Barat terutama Britain (Rusdi dan Mohd Afifi, 2003). Cadangan DPT bukanlah semata-mata melihat ke Timur terutama Jepun tetapi Malaysia perlu mempelbagaikan hubungan dengan negara-negara lain bagi mengimbangi kedudukan negara supaya tidak terlalu bergantung kepada negara tertentu sahaja. Malaysia tidak mahu politik dan ekonomi dikuasai dan terlalu bergantung dengan satu-satu negara sahaja (Utusan Malaysia, 27 September 1983).

Setelah mencapai kemerdekaan, kehadiran Britain masih dirasai lagi dan DPT dapat memberi ruang alternatif untuk hala-tuju negara yang sebenarnya telah lama wujud hubungan dengan negara Jepun sejak zaman Tunku lagi tetapi tidak diambil perhatian secara serius. Sejak tahun 1966, Jepun telah memberi pinjaman sebanyak 310.6 bilion Yen (RM3.137 bilion) kepada Malaysia. Pada tahun 1966, sebanyak 18 bilion Yen diperuntukan kepada Kilang Gula Perlis dan pelbagai projek oleh Telekom (New Straits Times, 21 March 1985). Malaysia yang telah turut menjadi rakan dagang dengan Jepun pada tahun 1970, eksport Malaysia ke Jepun sebanyak RM939 juta iaitu 18 peratus daripada jumlah keseluruhan eksport Malaysia. Manakala import Malaysia dari Jepun berjumlah RM768 juta iaitu 20 peratus daripada jumlah keseluruhan import Malaysia. Apabila dibandingkan dengan eksport Malaysia ke Britain berjumlah RM340 juta iaitu 7 peratus daripada jumlah keseluruhan eksport Malaysia. Manakala import Malaysia dari Britain berjumlah RM580 juta iaitu 13 peratus daripada jumlah keseluruhan import Malaysia. Pada tahun 1980, eksport Malaysia ke Jepun sebanyak RM6,429 juta iaitu 23 peratus daripada jumlah keseluruhan eksport Malaysia. Manakala import Malaysia dari Jepun berjumlah RM5,365 juta iaitu 23 peratus daripada jumlah keseluruhan import Malaysia. Apabila dibandingkan dengan eksport Malaysia ke Britain berjumlah RM779 juta iaitu 3 peratus daripada jumlah keseluruhan eksport Malaysia. Manakala import Malaysia dari Britain berjumlah RM1,270 juta iaitu 5 peratus daripada jumlah keseluruhan import Malaysia (New Straits Times, 21 March 1985) (Lihat Jadual 1 dan Carta 1).

Jadual 1. Import/Eksport Malaysia-Jepun

Negara	\$'000			
	1970		1980	
	Eksport	Import	Eksport	Import
Britain	340	580	779	1,270
Jepun	939	768	6,429	5,365

Sumber: *New Straits Times*, 21 March, 1985

Sumber: *New Straits Times*, 21 March, 1985

Carta 1. Import/eksport Malaysia-Jepun

Jika dibandingkan di antara kedua-dua negara, Jepun mengatasi Britain dalam imbalan perdagangan. Peningkatan eksport dan import jelas menunjukkan jurang yang besar antara Jepun dengan Britain.

Bermula pada tahun 1970, eksport Malaysia ke Britain hanya 7 peratus dan Jepun pula 18 peratus. Manakala import Britain hanya 13 peratus dan Jepun hanya 20 peratus telah mengatasi import Britain tetapi jurangnya tidaklah begitu besar. Pada tahun 1980 telah membuktikan bahawaimbangan perdagangan yang seimbang antara Malaysia dan negara Jepun iaitu 23 peratus. Manakala Britain telah bertambah kurang kedudukannya, eksport Britain hanyalah 3 peratus dan import Britain hanya 7 peratus berbeza daripada tahun 1970 walaupun terdapat penambahan jumlah eksport dan import Britain (New Straits Times, 21 March 1985).

Begitu juga dengan bantuan yang telah diberikan oleh Jepun kepada Malaysia dalam bentuk pinjaman. Pinjaman yang diberikan oleh pihak Jepun berterusan dalam membantu meningkatkan ekonomi dan pembangunan negara Malaysia. Pada tahun 1972, 36 bilion Yen telah diperuntukan untuk projek hidroelektrik Temenggor, perkapalan di Johor Baru dan projek tangki minyak kelapa sawit. Pada 1974, Jepun telah memberi pinjaman sebanyak 36 bilion Yen untuk projek ‘Crocker Range Road’ di Sabah, projek perkapalan di Johor Baru, projek hidroelektrik Temenggor dan projek Stesen Tenaga Termal Prai. Pada tahun 1978, sebanyak 21 bilion Yen untuk projek turbin gas, Stesen Tenaga Termal Pasir Gudang, dan stesen hidroelektrik Tenom Pangi di Sabah dan pada tahun yang sama Jepun turut memberi pinjaman sebanyak 21 bilion Yen untuk projek kabel bawah laut Timur-Barat Malaysia, projek hidroelektrik Terengganu dan projek hidroelektrik Kenering. Pada tahun 1979, sebanyak 21 bilion Yen untuk projek hidroelektrik Terengganu, projek pembinaan pelabuhan Bintulu dan projek hidroelektrik Bersia. Pada tahun 1982, 21 bilion Yen untuk projek hidroelektrik Pelabuhan Klang dan pada tahun yang sama sebanyak 33.6 bilion Yen untuk projek Baja Asean Bintulu yang diusahakan sama oleh Jepun dan Malaysia (New Straits Times, 21 March 1985). Pinjaman yang diberikan oleh pihak Jepun berterusan dalam membantu meningkatkan ekonomi dan pembangunan negara Malaysia.

Jadual 2. Bantuan pinjaman Jepun kepada Malaysia, 1972-1982

Tahun	Nama Projek	Amaun Yen Bilion
1972	i) Hidroelektrik Temenggor ii) Perkapalan di Johor Baru iii) Projek tangki minyak kelapa sawit	36
1974	i) ‘Crocker Range Road’ di Sabah ii) Perkapalan di Johor Baru iii) Hidroelektrik Temenggor iv) Stesen Tenaga Termal Prai	36
1978	i) Turbin Gas ii) Stesen Tenaga Termal Pasir Gudang iii) Stesen hidroelektrik Tenom Pangi di Sabah	21
1978	i) Kabel bawah laut Timur-Barat Malaysia ii) Hidroelektrik Terengganu iii) Hidroelektrik Kenering	21
1979	i) Hidroelektrik Terengganu ii) Pembinaan pelabuhan Bintulu iii) Hidroelektrik Bersia	21
1982	i) Hidroelektrik Pelabuhan Kelang	21
1982	ii) Baja Asean Bintulu yang usahasama Jepun dan Malaysia	33.6

Sumber: New Straits Times, 21 March. 1985, ‘Japan’s \$3.13b that helped us to Look East (and good)’, hlm. 17.

Jumlah perdagangan antara Malaysia dengan Jepun telah meningkat sejak beberapa tahun lalu dan Jepun merupakan satu-satunya rakan dagang Malaysia yang terbesar di mana 21 peratus dari jumlah eksport Malaysia adalah ke Jepun dan 23 peratus jumlah import Malaysia dari Jepun. Dari segi jumlah perdagangan jumlah perdagangan untuk sembilan bulan pertama dalam tahun 1981 ialah 8,951.6 juta

ringgit dalam jangkamasa yang sama dalam tahun 1980. Dalam sembilan bulan pertama tahun 1981 lebih telah menurun menjadi US\$251.8 juta berbanding dengan US\$1,410 juta dalam tahun 1980. Hubungan ekonomi dengan Jepun telah meningkat dengan baiknya dan pelaburan Jepun di Malaysia terus menerus meningkat dengan 267 projek yang disertai oleh Jepun dan diluluskan sehingga penghujung bulan Jun, 1981. Jepun juga telah menunjukkan kesediaan memberikan berbagai bantuan kewangan antara lain seperti Kredit Yen. Malaysia telah menerima tujuh bantuan Kredit Yen berjumlah Yen 123.68 billion (lebih kurang RM1,200 juta) (Penyata Rasmi Parlimen, 15 Oktober 1982).

Malaysia turut menjadi rakan dagang dengan Jepun. Pada tahun 1970, eksport Malaysia ke Jepun sebanyak RM939 juta iaitu 18 peratus daripada jumlah keseluruhan eksport Malaysia. Manakala import Malaysia dari Jepun berjumlah RM768 juta iaitu 20 peratus daripada jumlah keseluruhan import Malaysia. Apabila dibandingkan dengan eksport Malaysia ke Britain berjumlah RM340 juta iaitu tujuh peratus daripada jumlah keseluruhan eksport Malaysia. Manakala import Malaysia dari Britain berjumlah RM580 juta iaitu 13 peratus daripada jumlah keseluruhan import Malaysia (Khadijah dan Lee, 2003). Pada tahun 1980, eksport Malaysia ke Jepun sebanyak RM6,429 juta iaitu 23 peratus daripada jumlah keseluruhan eksport Malaysia. Manakala import Malaysia dari Jepun berjumlah RM5,365 juta iaitu 23 peratus daripada jumlah keseluruhan import Malaysia. Apabila dibandingkan dengan eksport Malaysia ke Britain berjumlah RM779 juta iaitu tiga peratus daripada jumlah keseluruhan eksport Malaysia. Manakala import Malaysia dari Britain berjumlah RM1,270 juta iaitu lima peratus daripada jumlah keseluruhan import Malaysian (Khadijah dan Lee, 2003). Jika dibandingkan di antara kedua-dua negara, Jepun mengatasi Britain dalamimbangan perdagangan. Peningkatan eksport dan import jelas menunjukkan jurang yang besar antara Jepun dengan Britain. Bermula pada tahun 1970, eksport Malaysia ke Britain hanya tujuh peratus dan Jepun pula 18 peratus. Manakala import Britain hanya 13 peratus dan Jepun hanya 20 peratus telah mengatasi import Britain tetapi jurangnya tidaklah begitu besar. Pada tahun 1980 telah membuktikan bahawaimbangan perdagangan yang seimbang antara Malaysia dan negara Jepun iaitu 23 peratus. Manakala Britain telah bertambah kurang kedudukannya, eksport Britain hanyalah tiga peratus dan import Britain hanya tujuh peratus berbeza daripada tahun 1970 walaupun terdapat penambahan jumlah eksport dan import Britain (Khadijah dan Lee, 2003).

DPT diperkukuhkan lagi apabila kerajaan Jepun menjemput Dr. Mahathir melawat ke negara Jepun pada 23 Januari hingga 29 Januari 1983. Pada 25 Januari 1983 kenyataan akhbar bersama telah dibuat antara perdana menteri Jepun, Yasuhiro Nakasone dan Dr. Mahathir. Nakasone mengalu-alukan pelaksanaan DPT oleh kerajaan Malaysia. Ia bukan sahaja hubungan kerjasama bilateral dalam bidang ekonomi tetapi meluaskan hubungan bilateral dalam perindustrian, latihan teknikal, akademik dan penyelidikan teknikal dan pemindahan teknikal demi untuk pembangunan Malaysia dan selari dengan kerjasama dalam polisi pembangunan manusia di Malaysia. Kedua-dua pemimpin bersetuju penghantaran pelatih-pelatih Malaysia ke Jepun untuk mempelajari pengurusan industri dan teknologi. Begitu juga dengan kemudahan latihan, universiti dan kolej teknikal termasuk mempelajari bahasa Jepun di Malaysia (Kazuki, 2013). Walaupun setelah mencapai kemerdekaan, kehadiran Britain masih dirasai lagi dan DPT dapat memberi ruang alternatif hala-tuju negara yang sebenarnya telah lama wujud hubungan dengan negara Jepun sejak zaman Tunku lagi tetapi tidak diambil perhatian secara serius (New Straits Times, 21 March 1985). Shamsul Amri Baharuddin menyatakan:

Ini terang-terang memperlihatkan bahawa rancangan-rancangan pembangunan kita dilaksanakan atas filsafat dan orientasi teoritis yang bertunjangan sistem ekonomi *laissez-faire*. Ini tidak memeranjatkan memandang “pakar-pakar” dan penasihat-penasihat yang memainkan peranan “dalang” dalam proses perancangan setiap rancangan pembangunan kita adalah dari negara sahabat karib kita selama ini, Britain atau Amerika Syarikat. Kemungkinan untuk kita berkiblat ke Jepun adalah cerah.

Hubungan perdagangan Malaysia dengan Jepun telah lama wujud dan adanya persatuan MAJECA dan JAMECA telah merapatkan lagi kerjasama dan hubungan di bidang sosio-ekonomi, perdagangan pelaburan, pelancongan dan sebagainya (Murugesu, 1984). Penubuhannya adalah berasaskan kepada dasar-dasar kepentingan bersama antara Malaysia dengan Jepun, terutama sekali dalam bidang perdagangan. Tambahan pula, Jepun adalah rakan perdagangan terpenting Malaysia dan juga merupakan

pelabur luar negeri yang banyak sekali melabur modal di Malaysia. Sebaliknya, Malaysia adalah salah sebuah negara pembekal utama bahan-bahan mentah kepada Jepun. Kewujudan persatuan ini diperkuatkan lagi dengan adanya penglibatan kerajaan secara langsung di dalam usaha merapatkan perhubungan dua-hala di antara kedua-dua negara sama ada melalui rundingan dua-hala ataupun aktiviti-aktiviti rantau ASEAN-Jepun. Terdapat forum tahunan yang diadakan bagi membincangkan isu-isu yang berkaitan dan ia diadakan secara bergilir-gilir antara Tokyo dan Kuala Lumpur. Di dalam forum ini beberapa tokoh-tokoh perdagangan dan perindustrian dari kedua-dua buah negara berpeluang bertukar-tukar fikiran serta berbincang mengenai aspek-aspek kepentingan bersama, terutama sekali aspek-aspek yang berkaitan dengan bidang ekonomi, perdagangan, pelaburan dan kewangan. Ini bagi mewujudkan interaksi di antara individu-individu bagi mempererat lagi hubungan mereka secara lebih dekat (Penyata Rasmi Parlimen, 16 Mac 1985).

Rasional pelaksanaan DPT

Dr. Mahathir berpendapat walaupun negara sudah lama mencapai kemerdekaan pengaruh Britain masih wujud lagi dan dirasai serta mendominasi pemikiran kebanyakan rakyat Malaysia. Mentaliti sedemikian perlu diubah dan ia adalah sebagai penghalang untuk Malaysia dihormati sebagai sebuah negara yang merdeka. Kemerdekaan sepenuhnya adalah bebas dari segala pengaruh penjajah terutama mentaliti. Tambahan pula negara Barat bukan lagi boleh dianggap sebagai model kepada negara lain (Ahmad Atory, 2002).

Dr. Mahathir melihat pelan pembangunan negara bukanlah merupakan kejayaan dalam pembangunan tetapi pengisian dalam pelan pembangunan negara itu menentukan sama ada pelan tersebut berjaya atau tidak. Malaysia perlu mencari jawapannya walau di mana sama ada dalam negara atau luar negara dan didapati DPT adalah jawapannya (Foreign Affairs Malaysia, December 1983). Walau bagaimanapun, Malaysia tidaklah mencontohi ke semua yang ada di Jepun. Kejayaan yang menyumbang kepada kejayaan Jepun adalah etika kerja. Etika kerja Jepun adalah berbeza daripada etika di negara Barat, terutama Britain dan Australia. Rakyat Jepun kuat bekerja dan perlu dicontohi oleh rakyat Malaysia berbanding dengan negara Barat yang mula kurang berminat untuk bekerja dan upah mereka tidak selari dengan produktiviti yang dikeluarkan. Dr. Mahathir menyatakan: "We want to emulate and learn from the main factor in their rapid growth and industrialization." (Faridah, 2007)

Menurut Musa Hitam DPT adalah konsep pro-Malaysia yang tidak anti Barat dan tidak anti Timur. Dasar ini juga tidak akan menyebabkan Malaysia berperanan "sebagai negara bawahan" kepada Jepun ataupun Korea Selatan. Apa yang Malaysia mahukan adalah tabiat bekerja dan segala sikap yang baik untuk mencapai kejayaan sama atau lebih seperti mana yang telah dicapai oleh Jepun dan Korea Selatan. Bagi mencapai kejayaan seperti Jepun dan Korea Selatan bukanlah mudah kerana terdapat perbezaan pandangan dan fahaman mengenai dasar ini. Kebanyakan rakyat Malaysia telah lama mencontohi Barat dan untuk menukar sikap dalam masa yang singkat adalah sukar. Ini telah menyebabkan ada tentangan daripada pihak yang tidak sukakan perubahan yang berlaku (Berita Minggu, 22 Mei 1983); Utusan Malaysia, 30 April 1983). Mahathir berpendapat bahawa "Barat tidak lagi menjadi contoh sepenuhnya. Malaysia tidak wajar menjadi 'Pak Turut' selama-lamanya." (Hambali, 2001) Malaysia mahu mempelajari dan mencontohi sikap dan etika kehidupan orang-orang Jepun dan Korea Selatan yang telah wujud dan berkembang sekian lama sehingga menjadi sebahagian daripada kebudayaan rakyat Malaysia. Paling penting sikap rajin kerja yang perlu ada bagi meningkat ekonomi Malaysia menjadi sebuah negara yang maju. Dr. Mahathir menjelaskan tujuan DPT diperkenalkan adalah bukan semata-mata untuk memberi kontrak atau membeli barangan (Jomo, 2010).

DPT adalah satu cara Malaysia menghadapi cabaran baru dalam menghadapi beberapa kejutan dan tekanan ekonomi. Oleh kerana negara-negara tersebut telah berjaya bersaing dengan negara Maju kerana etika kerja, metod pengurusan dan strategi perniagaan (Cheah, 2002). Negara Jepun yang mempunyai

kekurangan sumber asli dan bangkit daripada kemusnahan peperangan telah berjaya menjadi kuasa ekonomi utama dunia dalam tempoh satu generasi. Dr. Mahathir berpendapat mencontohi Barat adalah satu langkah kebelakang kerana sikap mereka tidak lagi berminat untuk bersaing dan perkembangan ekonomi mereka tidak begitu memberangsangkan (Ruhanas, 2006). Dr. Mahathir menjelaskan: "We have to programme ourselves for quantum leaps." (Foreign Affairs Malaysia, September 1987). Walau bagaimanapun Malaysia tidak akan memutuskan terus hubungan dengan negara Barat. DPT adalah strategi Dr. Mahathir untuk mengalih pandangan dan persepsi rakyat Malaysia terhadap Britain ke negara Jepun (Joseph Liow, 2001). Musa Hitam menyatakan:

When we talked about the "Look East" policy, the whole idea was to reorientate the minds of our people, from looking towards whatever was Western was good to be emulated for economic development towards the East because we feel that whatever has been carried out in the West is not necessarily good. (Foreign Affairs Malaysia, March 1985)

Berbeza dengan negara Jepun kerana telah berjaya bersaing dengan Negara Maju melalui etika kerja, metod pengurusan dan strategi perniagaan. DPT adalah satu langkah Malaysia dalam menghadapi beberapa kejutan dan tekanan ekonomi. Murugesu Pathmanathan menyatakan pelaksanaan DPT adalah: "... a veering away of Malaysia's traditional linkages with Britain." Beliau menegaskan lagi: "...not just appreciative and accommodative of Japanese success and values but being distinctly anti-British." (Foreign Affairs Malaysia, September 1987; Murugesu dan David, 1984).

Abdullah Ahmad Badawi menyatakan semenjak DPT dilancarkan, masyarakat telah mempunyai model atau contoh alternatif kepada model Barat. Rakyat Malaysia mulai menumpukan perhatian kepada kemajuan dan pembangunan yang telah dicapai oleh negara-negara Timur seperti Jepun dan Korea Selatan. Mereka tidak lagi hanya mendewa-dewakan Negara-negara Barat serta meniru cara mereka. Ada rakyat Malaysia telah mendapat semangat baru dan contoh-contoh baru untuk diikuti terutamanya di bidang kemajuan teknologi, bidang perdagangan dan perusahaan dan juga di bidang pengurusan. Negara-negara Jepun dan Korea memberikan contoh-contoh kejayaan yang dapat diikuti bahawa orang-orang Asia juga boleh mencapai tahap kemajuan yang setanding atau lebih tinggi dari orang-orang Barat. Kesedaran ini mula menunjukkan kesan dalam segala usaha pembangunan Malaysia. Dalam bidang perusahaan dan perdagangan, teknologi-teknologi moden mulai digunakan dengan mencontohi cara-cara Jepun seperti dalam teknik pembinaan, cara-cara mengendalikan perusahaan dan perniagaan, dan sebagainya. Lim Kit Siang turut memberi peringatan bahawa kepentingan negara-negara barat tidak boleh dipinggirkan begitu sahaja dengan menyatakan: "Disamping mempelajari dari Timur kita juga hendaklah mempelajari dari Barat. Saya tidak nampak sebab-sebab mengapa kita mesti jauhkan diri dari Barat sekalipun kita tidak dapat menerima setengah dari nilai-nilai mereka." Dr. Mahathir menjelaskan bahawa tujuan DPT dilaksanakan adalah untuk mempelajari secara sistematik unsur-unsur yang berjaya dalam amalan pengurusan dan perniagaan Jepun berbanding dengan sentiasa melihat ke Barat Mahathir, 1999). Mahathir tidak menolak Barat terus tetapi mencari hala tuju baru selain daripada Barat.

Implikasi pelaksanaan DPT

Perlaksanaan DPT telah dapat menarik perhatian negara Barat terutama Britain dan terdapat negara Barat terutama Negara Maju yang tidak berpuas hati dan memprotes DPT dengan menyalahkan pemimpin negara. Mereka menyatakan Malaysia tidak memberi kebebasan kepada rakyat sendiri. Dr. Mahathir pula berpendapat bahawa negara Maju tidak lagi boleh menjadikan pasaran Malaysia sebagai tempat negara Maju memasarkan produk perkilangan yang mudah dan menjadikan tempat buangan produk mereka. Tambahan Negara Maju tidak mahu terdapat saingan terhadap produk mereka dalam pasaran mereka sendiri. Oleh itu, Malaysia perlu mencari alternatif lain bagi memasarkan barangan dan tidak dijadikan

tempat buangan produk negara Maju. Sehingga Malaysia dianggap telah melupakan kawan lama di Barat.” (Foreign Affairs Malaysia, September 1987). Ini ditegaskan lagi oleh Lim Kit Siang yang menyatakan: “Sekalipun kita menekankan tentang perlunya memandang ke Timur, kita tidak boleh lupa bahawa kita mesti berikhtiar mempelajari elemen yang terbaik dari kedua-dua Timur dan Barat.” (Mahathir, 2004). Walaupun Malaysia melaksanakan DPT tetapi tidak boleh meminggirkan negara Barat. Khoo Kay Kim menyatakan dasar ini dilakukan kerana mahu mengurangkan pergantungan ekonomi dengan negara-negara Barat dan ia adalah negara Jepun. DPT ini telah menjadi satu kejutan kepada pihak Barat yang beranggapan bahawa Malaysia telah memberi kelebihan kepada pihak Jepun. Majalah-majalah asing memberi perhatian kepada DPT dengan memaparkan cerita menyatakan DPT tidak akan berjaya kerana ianya menumpukan kepada kerajinan bekerja dan kebanyakan penduduk Melayu adalah pemalas dan tidak sesuai (Business Times, September 1983). Ramai para sarjana menyatakan DPT adalah untuk mengubah sikap orang Melayu supaya melakukan perubahan yang drastik bagi menyahut cabaran kerajaan Malaysia (Khadijah 2004).

DPT ini telah menjadi satu kejutan kepada pihak Barat yang beranggapan bahawa Malaysia telah memberi kelebihan kepada pihak Jepun. Salah faham pihak Barat terhadap DPT dengan menimbulkan isu pihak Malaysia lebih berat sebelah dalam pemberian kontrak kepada negara Jepun (Lee, 2004). Majalah *Far Eastern Economic Review* telah mendakwa bahawa kontrak Sabah Gas Grid telah diberikan kepada Marubeni Corporation, Nippon Kokan, Brown dan Roots of the United States dan dua syarikat dari Malaysia iaitu Promet Berhad dan Malaysian Shipyard and Engineering (Ahmad Mokhtar, 2006). Pendedahan ini bagi menunjukkan bahawa kerajaan Malaysia lebih memberi peluang kepada pihak Jepun. Walau bagaimanapun Malaysia menyangkal tuduhan tersebut dengan menyatakan pihak Barat perlu bersaing dengan Jepun dan Korea Selatan. (The best bidder wins) (Razali, 2004). Protes dari pihak Barat ini adalah kerana mereka merasa tidak senang dengan DPT kerana ini akan menyebabkan mereka dalam kerugian bukan sahaja dari segi ekonomi juga mereka tidak dapat lagi mengawal dan mempengaruhi Malaysia (Syed Hamid, 2006).

Karminder Singh telah merumuskan bahawa DPT adalah memberi fokus kepada negara Jepun: “The use of the word “East” helped to undercut such difficulties by implying that the policy was not about any single nation but about reorientating Malaysia towards a highly successful region consisting of a gamut of different nations. In practice, the focus remained on Japan.” Begitu juga dengan Ahmad Atory yang turut menyatakan DPT lebih memberi tumpuan kepada negara Jepun sebagai contoh dalam usaha membangunkan negara (Zulhilmi dan Asrar, 2003).

Semenjak DPT dilancarkan dari segi projek-projek yang melibatkan pelaburan Jepun, berjumlah 261 buah yang melibatkan ekuiti sebanyak \$432.9 juta telah pun diluluskan. Tidak ada syarikat Malaysia yang telah melabur di dalam syarikat perkilangan di Jepun. Malaysia tidak melihat pencapaianimbangan industri antara Malaysia dengan negara-negara asing termasuk Jepun sebagai satu kaedah sama ada Malaysia akan mengubah DPT berasaskan kepada jumlah pelaburan Jepun yang terdapat di Malaysia berbanding dengan pelaburan orang-orang Malaysia di Jepun. Pada dasar tujuan DPT adalah untuk memberikan kesedaran kepada rakyat Malaysia tentang betapa perlunya mereka mengambil contoh-contoh kerja dan amalan kerja yang baik serta etika kerja yang sempurna seperti dilakukan di negara Jepun (Abdul Rahman, 2010). Salah satu cara bekerja di Jepun yang dijadikan contoh oleh Malaysia adalah Kumpulan Mutu Kerja (QCC). Malaysia telah pun mengadakan QCC yang telah dijalankan dan ditaja oleh Pusat Daya Pengeluaran Negara dan dijalankan oleh beberapa badan-badan perancangan untuk dilaksanakan di semua peringkat pentadbiran dan usaha ini juga telah pun dijalankan di peringkat sektor swasta dalam bidang perkilangan.

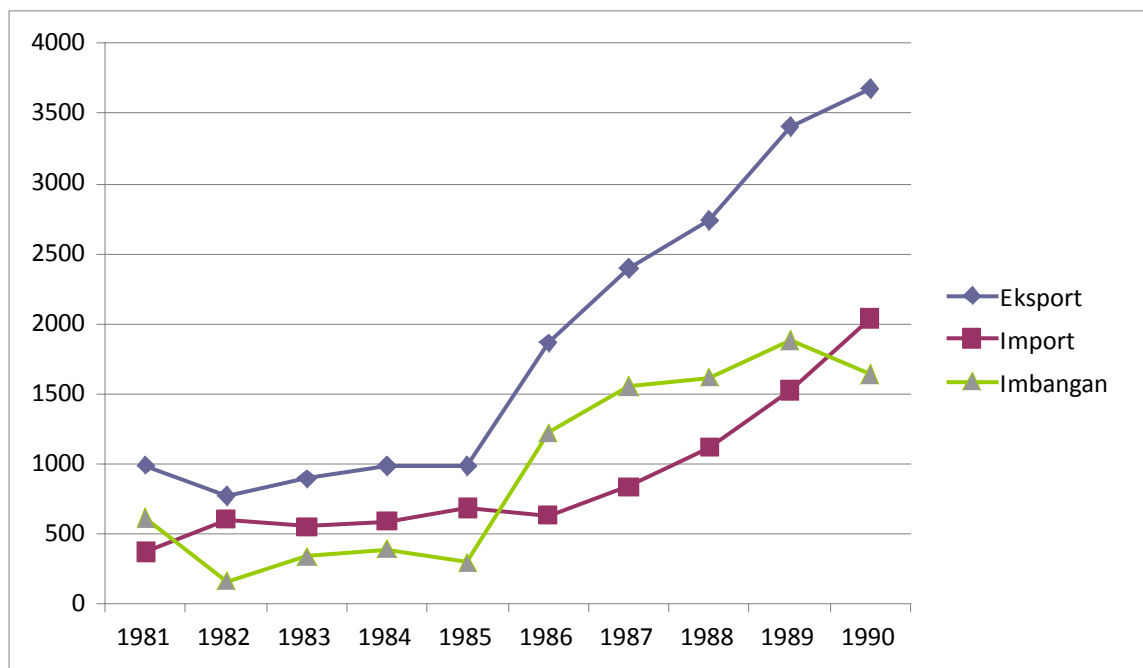
Dari segiimbangan perdagangan Jepun dengan Malaysia memberi kelebihan kepada Jepun. Sejak tahun 1981 hingga 1984, Jepun mengalami surplusimbangan perdagangan dan defisit pada tahun 1985 hingga 1987. Pada tahun 1988 hingga 1990 memberi kelebihan kepada Jepun. (*Lihat* Jadual 3 dan Carta 2).

Jadual 3. Import/Eksport Malaysia-Jepun 1981-1990 RM juta

Tahun	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
Eksport	5728	5726	6429	8633	9386	8117	8911	9348	10904	12591
Import	6516	7253	7769	8646	7038	5736	6918	10153	14722	19071
Imbangan	-788	-1527	-1340	-13	2348	2381	1993	-805	-3818	-6480

Sumber:

- i) Angka-angka anggaran bagi perdagangan luar bagi tempoh Januari hingga Disember 1983, Jabatan Perangkaan Malaysia.
- ii) Angka-angka anggaran bagi perdagangan luar bagi tempoh Januari hingga Disember 1985, Jabatan Perangkaan Malaysia.
- iii) Angka-angka anggaran bagi perdagangan luar bagi tempoh Januari hingga Disember 1986, Jabatan Perangkaan Malaysia.
- iv) *Buku Tahunan Perangkaan Malaysia 1990*, Kuala Lumpur: Jabatan Perangkaan Malaysia, Julai 1991.

Sumber:

- i) Angka-angka anggaran bagi perdagangan luar bagi tempoh Januari hingga Disember 1983, Jabatan Perangkaan Malaysia.
- ii) Angka-angka anggaran bagi perdagangan luar bagi tempoh Januari hingga Disember 1985, Jabatan Perangkaan Malaysia.
- iii) Angka-angka anggaran bagi perdagangan luar bagi tempoh Januari hingga Disember 1986, Jabatan Perangkaan Malaysia.
- iv) *Buku Tahunan Perangkaan Malaysia 1990*, Kuala Lumpur: Jabatan Perangkaan Malaysia, Julai 1991.

Carta 2. Import/eksport Malaysia-Jepun 1981-1990 RM juta

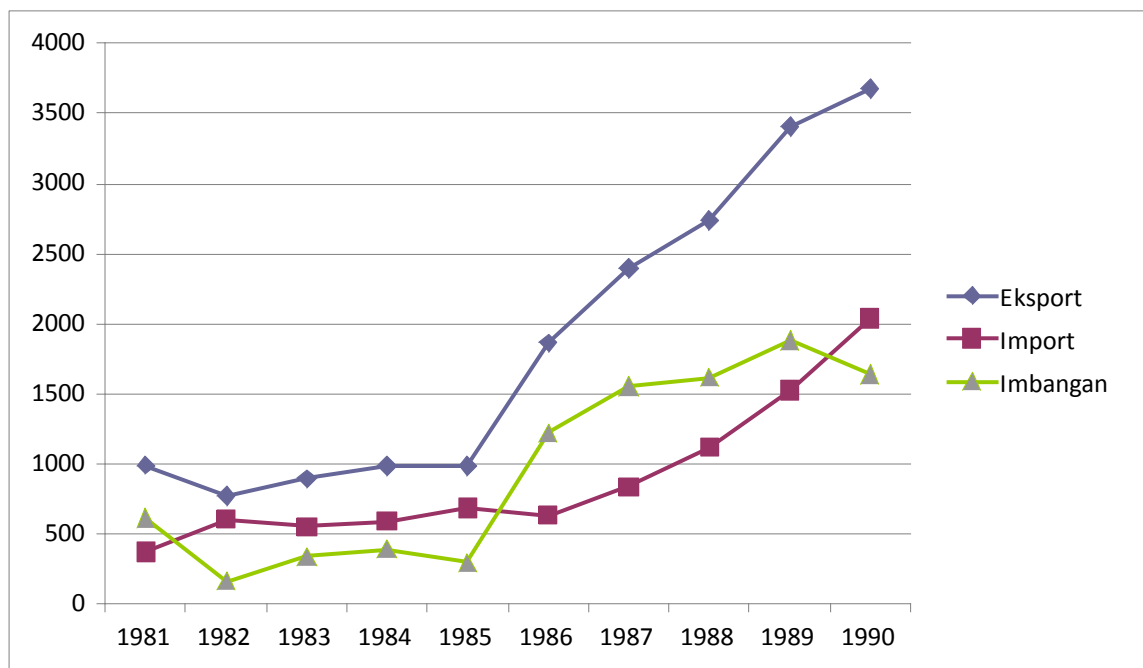
Melihat kepada Jadual 4 dan Carta 3, imbangan perdagangan Malaysia dengan Korea Selatan menunjukkan kelebihan kepada Malaysia. Ini membuktikan bahawa Korea Selatan lebih memerlukan barangan Malaysia berbanding dengan eksport Malaysia ke Korea Selatan. Eksport Malaysia ke Korea Selatan terus meningkat dari tahun 1981 hingga 1990. Begitu juga dengan import Malaysia dari Korea Selatan. Dari segi jumlah eksport Malaysia lebih berbanding dengan Korea Selatan.

Jadual 4. Import/Eksport Malaysia-Korea Selatan 1981-1990 RM juta

Tahun	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
Eksport	990	772	895	988	986	1862	2397	2736	3407	3677
Import	374	608	554	592	686	637	841	1120	1526	2038
Imbangan	616	164	341	396	300	1235	1556	1616	1881	1639

Sumber:

- i) Angka-angka anggaran bagi perdagangan luar bagi tempoh Januari hingga Disember 1983, Jabatan Perangkaan Malaysia.
- ii) Angka-angka anggaran bagi perdagangan luar bagi tempoh Januari hingga Disember 1985, Jabatan Perangkaan Malaysia.
- iii) Angka-angka anggaran bagi perdagangan luar bagi tempoh Januari hingga Disember 1986, Jabatan Perangkaan Malaysia.
- iv) *Buku Tahunan Perangkaan Malaysia 1990*, Kuala Lumpur: Jabatan Perangkaan Malaysia, Julai 1991.

Sumber:

- i) Angka-angka anggaran bagi perdagangan luar bagi tempoh Januari hingga Disember 1983, Jabatan Perangkaan Malaysia.
- ii) Angka-angka anggaran bagi perdagangan luar bagi tempoh Januari hingga Disember 1985, Jabatan Perangkaan Malaysia.
- iii) Angka-angka anggaran bagi perdagangan luar bagi tempoh Januari hingga Disember 1986, Jabatan Perangkaan Malaysia.
- iv) *Buku Tahunan Perangkaan Malaysia 1990*, Kuala Lumpur: Jabatan Perangkaan Malaysia, Julai 1991.

Carta 3. Import/eksport Malaysia-Korea Selatan 1981-1990 RM juta

Melihatkan imbangan perdagangan antara kedua negara, Jepun dan Korea Selatan dengan Malaysia lebih menguntungkan perdagangan Malaysia dengan Korea Selatan berbanding perdagangan Malaysia dengan Jepun. Perdagangan Malaysia dengan Korea Selatan memberi kelebihan imbangan perdagangan kepada Malaysia. Berbanding dengan perdagangan Malaysia dengan Jepun yang hanya pada tahun 1985 hingga 1987 memperolehi surplus dalam imbangan perdagangan. Walau bagaimanapun, tujuan utama

DPT bukanlah untuk meningkatkan perdagangan dua hala dan tidak mempunyai kaitan secara langsung. DPT bertujuan mencontohi etika kerja rakyat Jepun dan Korea Selatan yang telah berjaya membangunkan negara mereka dalam keadaan musnah. Etika kerja adalah dititik beratkan kepada kerajinan bekerja, disiplin bekerja, memberi keutamaan kepada kumpulan kerja bukan untuk kepentingan diri sendiri, kesetiaan kepada tempat bekerja (organisasi) dan juga negara, memberi penekanan kepada mutu pengeluaran, mutu bekerja, peningkatan kecekapan, mengurangkan perbezaan dan jurang antara pekerja eksekutif dengan pekerja bawahan. Di dalam perjumpaan Dr. Mahathir dengan ahli-ahli perniagaan di London pada 23hb Julai 1987, beliau telah menjelaskan usaha Malaysia melaksanakan DPT. Ada pihak yang menyatakan DPT adalah memberi semua kontrak dan membeli barangan daripada negara Timur seperti Jepun dan Korea Selatan tetapi DPT sebenarnya adalah mempelajari etika bekerja, cara pengurusan, pelaksanaan perniagaan dan kerajaan atau perniagaan rakan kongsi di Jepun dan kejayaan NIC di Timur. Tambah Dr. Mahathir lagi: "We have not ceased to look at the West." (Koleksi Ucapan Dato Seri Dr. Mahathir, 1982)

Dari segi perdagangan Jepun adalah antara negara yang sukar untuk ditembusi ke pasaran mereka. Jepun menggunakan dasar Perlindungan yang lebih ketat (Foreign Affair Malaysia, June 1990). Bukan sahaja Malaysia mengalami kesukaran untuk berdagang dengan Jepun malah negara Amerika Syarikat sendiri turut mengalami kesukaran untuk menembusi pasaran Jepun sehingga dilabelkan sebagai "Japanese market as among the more difficult and restrictive in the world to break into." (Foreign Affair Malaysia, June 1990). Ada beberapa sarjana yang berpendapat bahawa tujuan disebalik Mahathir melaksanakan DPT adalah mahu mengubah sikap orang Melayu supaya dikenali sebagai kaum yang kuat dan rajin bekerja (Khadijah, 2004). Disebalik rancangan beliau yang mahu mengubah dasar pandang ke Barat iaitu Britain kepada DPT khususnya Jepun turut juga mengubah paradigma dan pemikiran rakyat Malaysia terutama orang Melayu supaya tidak meniru sikap orang Barat yang dianggap bersikap pemalas kerana negara mereka telah mencapai sebagai sebuah Negara Maju. Mahathir membuat kenyataan dengan menyatakan "...remarked that British workers seemed lazy and were always asking for less work and more pay". Manakala rakyat negara Jepun bekerja keras untuk mencapai ke tahap sebagai sebuah Negara Maju dan setaraf dengan Negara-negara Maju di Barat. Ini dijelaskan lagi oleh Khadijah Md. Khalid:

This desire to build up the confidence of the Malay community was tied a cooling of ties with Britain. For Mahathir, the time had come for all Malays to free themselves psychologically from the colonial past. Japan emerged as the most suitable candidate to "replace" Britain. (Khadijah, 2004).

Walau bagaimanapun, Khadijah berpendapat bahawa usaha untuk mengikut nilai positif rakyat Jepun seperti etika bekerja, disiplin dan jujur tidak tercapai sepenuhnya. Penerapan etika kerja rakyat Korea Selatan dan Jepun kepada rakyat Malaysia bertujuan mewujudkan rakyat Malaysia yang mempunyai nilai-nilai etika kerja yang positif. Kerajaan Malaysia mahu mempelajari dan mencontohi sikap dan etika kehidupan orang-orang Jepun dan Korea Selatan yang telah wujud dan berkembang sekian lama sehingga menjadi sebahagian daripada cara hidup dan budaya rakyat Malaysia. Paling penting sikap rajin kerja yang perlu ada bagi meningkat ekonomi Malaysia menjadi sebuah negara yang maju (Ahmad Sohaimi, 2011).

Usaha Dr. Mahathir ini bukanlah mudah kerana kesan daripada hubungan Malaysia dengan Britain yang telah terjalin begitu lama adalah menyukarkan bagi mengubah sikap yang telah lama diterapkan oleh pihak Britain. Ia adalah suatu perkara yang perlu mengambil jangka masa yang lama untuk menyesuaikan diri dengan suasana baru yang asing. Walau bagaimanapun, usaha ini perlu diteruskan supaya Malaysia tidak bergantung kepada Barat sahaja dan ini memberikan kelebihan kepada Malaysia sebagai alternatif lain dan dapat menjalinkan hubungan dengan pelbagai negara.

Kesimpulan

DPT yang diperkenalkan pada tahun 1982 masih lagi relevan dan wajar diteruskan oleh Malaysia meskipun perlu lebih selektif mengenai nilai terbaik, etika kerja dan inovasi yang harus dianuti. Dr. Mahathir mencadangkan supaya membina Universiti Jepun di Malaysia bagi memudahkan rakyat Malaysia mempelajari budaya dan etika dan budaya kerja rakyat Jepun di samping dapat menjimatkan kos pendidikan pelajar dan kerajaan Malaysia. Usaha Dr. Mahathir untuk membawa perubahan paradigma bukanlah senang dan lalunya adalah sukar serta mendapat tentangan daripada rakyat Malaysia sendiri dan juga negara Barat. Lebih-lebih lagi kebanyakan minda rakyat Malaysia telah lama diterapkan dengan apa saja dari Barat terutama Britain adalah yang terbaik dan membuatkan Malaysia terlalu bergantung kepada Britain. Keadaan ini menyebabkan rakyat Malaysia melihat DPT sebagai satu produk yang baru dan dengan itu memerlukan masa yang lama bagi mereka untuk menerimanya terutamanya kerana bahasa Jepun merupakan satu bahasa yang lebih asing berbanding dengan bahasa Inggeris yang telah lama disebatikan dengan rakyat Malaysia. Walaupun usaha Mahathir dianggap kurang berjaya namun beliau telah memberi alternatif kepada rakyat Malaysia supaya tidak terlalu berkiblatkan Barat terutama Britain.

Rujukan

- Abdul Rahman Abdul Aziz (2010) *Koleksi Ucapan Tun Dr. Mahathir Mohamad mengenai pemodenan pentadbiran awam Malaysia*, Institut Pemikiran Tun Dr. Mahathir Mohamad, Sintok.
- Ahmad Atory Hussain (2002) *Politik dan dasar awam Malaysia*, Utusan Publications and Distributors Sdn Bhd, Kuala Lumpur.
- Ahmad Mokhtar Selat (2006) *New Directions in Malaysia's Foreign Policy: From Tunku to Abdullah Badawi*. In: Ruhanas Harun (ed) *Malaysia's Foreign Relations: Issues and Challenges*, University Malaya Press, Kuala Lumpur.
- Ahmad Sohaimi Lazim (2011) *Dua Dekad Dasar Pandang ke Timur: Satu penilaian aspek pendidikan (1982-2002)*. Penerbit Universiti Pendidikan Sultan Idris, Tanjong Malim.
- Ahmad Sohaimi Lazim (2013) *Hubungan Malaysia-Jepun: Diplomasi dan pendidikan*. Penerbit Universiti Malaya, Kuala Lumpur.
- Berita Harian*, 4 September, 1989.
- Berita Minggu*, 22 Mei, 1983.
- Bridget Welsh (2004) *Reflections: The Mahathir years*, Southeast Asia Studies Programme, Washington.
- Cheah Boon Kheng (2002) *Malaysia: The making of a nation*, Institute of Southeast Asian Studies, Singapore.
- David Lazarus (1984) *Foreign policy is people*. In: Murugesu Pathmanathan and David Lazarus (eds) *Winds of change: The Mahathir impact on Malaysia's foreign policy*. Eastern Productions Sdn Bhd, Kuala Lumpur.
- Faridah Jaafar (2007) *Perdana Menteri dan Dasar Luar Malaysia 1957-2005*. Penerbit Universiti Malaya, Kuala Lumpur.
- Foreign Affairs Malaysia*, December 1983, Vol. 16, No. 4.
- Foreign Affairs Malaysia*, June 1990, Vol. 23, No. 2.
- Foreign Affairs Malaysia*, September 1987, Vol. 20, No. 3.
- Hambali Abdul Latif (2001) *Dr. Mahathir: Amanah dan visi (Presiden UMNO 20 tahun)*. Penerbit Wadah Karya, Batu Caves.
- Jomo KS (2010) *Warisan ekonomi Mahathir*. Utusan Publications and Distributors Sdn Bhd, Kuala Lumpur.

- Joseph Liow Chin Yong (2001) *Personality, Exigencies and Contingencies: Determinants of Malaysia's Foreign Policy in the Mahathir Administration*. In: Ho Khai Leong, James Chin (eds) *Mahathir's Administration: Performance and Crisis in Government*. Times Book International, Singapore.
- Karminder Singh Dhillon (2009) *Malaysian foreign policy in the Mahathir era 1981-2003: Dilemmas of development*. NUS Press, Singapore.
- Kazuki Katayama (2013) *China's rise and Japan's Malaysia policy*. University of Malaya Press, Kuala Lumpur.
- Khadijah Md. Khalid (2004) *Malaysia-Japan relations under Mahathir: "Turning Japanese"?* In: Bridget Welsh (ed) *Reflections: the Mahathir years*. Southeast Asia Studies Programme, Washington.
- Khadijah Md. Khalid, Lee Poh Ping (2003) *Whither Look East policy*. Penerbit Universiti Kebangsaan Malaysia, Bangi.
- Lee Poh Ping (2004) *The Look East policy, The Japanese model, and Malaysia*. In: Bridget Welsh (ed) *Reflections: The Mahathir years*. Southeast Asia Studies Programme, Washington.
- Mahathir Mohamad (1999) *A new deal for Asia*. Pelanduk Publications, Subang Jaya.
- Mahathir Mohamad (1999) *Kebangkitan semula Asia*. Pelanduk Publications, Subang Jaya.
- Mahathir Mohamad (2004) *Achieving true globalisation*. Pelanduk Publications, Subang Jaya.
- Malaysia: Official Year Book, 1988*, Vol. 26, Kuala Lumpur: Jabatan Percetakan Negara, 1989
- Malaysian Business*, September, 1983.
- Murugesu Pathmanathan (1984) *The new dimensions of Malaysia's foreign policy*. In: Murugesu Pathmanathan and David Lazarus. *Winds of change: The Mahathir impact on Malaysia's foreign policy*. Eastern Productions Sdn Bhd, Kuala Lumpur.
- Murugesu Pathmanathan, David Lazarus (1984) *Winds of change: The Mahathir impact on Malaysia's foreign policy*. Eastern Productions Sdn Bhd, Kuala Lumpur.
- New Straits Times*, 21 March, 1985.
- Penyata Rasmi Parlimen*, Dewan Rakyat, Parlimen Keenam, Penggal Pertama, Jilid 1, Bil. 46, 16 Mac, 1983.
- Penyata Rasmi Parlimen*, Dewan Rakyat, Parlimen Keenam, Penggal Pertama, Jilid 1, Bil. 5, 15 Oktober, 1982.
- Razali Ismail (2004) *Pertubuhan Bangsa-Bangsa Bersatu, Globalisasi dan Cabaran Malaysia*. In: Mohamed Anwar Omar Din (ed). *Dinamika Bangsa Melayu Menongkah Arus Globalisasi*. Penerbit Universiti Kebangsaan Malaysia, Bangi.
- Ruhanas Harun (2006) *Malaysia's Foreign Relations: Issues and Challenges*. University Malaya Press, Kuala Lumpur.
- Rusdi Omar, Mohamad Afifi (2003) *Abdul Razak, Dasar Luar Malaysia dalam konteks hubungan Malaysia-Jepun*. In: Zuhilmi Paidi, Asrar Omar (eds) *Hubungan antarabangsa*. PTS Publications and Distributors, Bentong.
- Syed Hamid Albar (2006) *Malaysia in world politics: The challenges ahead*. In: Ruhanas Harun (ed) *Malaysia's Foreign Relations: Issues and challenges*. University Malaya Press, Kuala Lumpur.
- Ucapan Dato Seri Dr. Mahathir Mohamad, (1982) (1989)* Arkib Negara Malaysia, Kuala Lumpur.
- Utusan Malaysia*, 27 September, 1983.
- Utusan Malaysia*, 30 April, 1983.
- Zuhilmi Paidi, Asrar Omar (2003) *Hubungan antarabangsa*. PTS Publications and Distributors, Bentong.